

PROFESIJNÉ ETICKÉ KÓDEXY

ANNA REMIŠOVÁ, Katedra humanitných a sociálnych vied EU, Bratislava

REMIŠOVÁ, A.: Professional Ethics Codexes
FILOZOFIA 55, 2000, No 3, p. 218

The aim of the paper is to pick out the grounds of the fact, that more and more professional ethics codexes are permanently being formulated. The author (she) highlights the essence, the meaning and the functions of professional ethics codexes, seeing them as the institutionalized forms of professional ethics, which is a part of applied ethics. She puts stress on the connections between the society, the profession and its ethical codex. The philosophical and ethical grounds of the professional ethics codexes are examined as well.

Najznámejšou a zrejme najstaršou verziou profesijného etického kódexu je Hipokratova prísaha, ktorá sa traduje už od 5. storočia p.n.l. Povolanie lekára sa v každej spoločnosti tradične spája s existenciou zreteľne definovanej profesijnej etiky. Podobne je to pri učiteľskom povolani či povolani právnik a kňaza. Za posledné dve desaťročia však nastala doslova explózia vo vytváraní nových etických kódexov pre najrôznejšie profesie. A tak dnes existuje etický kódex pre informatikov, softvérových inžinierov, žurnalistov, manažérov, psychológov, psychiatrov, psychoterapeutov, vychovávateľov, prekladateľov, tlmočníkov, vedcov, inžinierov, univerzitných profesorov atď. ([10]; [17]).

Cieľom tohto článku je zamyslieť sa nad príčinami nepretržite rastúceho množstva profesijných etických kódexov. V čom spočíva podstata, význam a funkcie profesijných etických kódexov ako súčasti profesijnej etiky? Majú tieto kódexy napriek obsahovej a formálnej rozmanitosti spoločné etické jadro? Aké sú filozofické a etické východiská profesijných kódexov?

1. Potreba etickej regulácie. Charakteristickým znakom modernej spoločnosti je jej pluralizmus. Pluralita názorov, presvedčení náboženstiev, kultúr na individuálnej úrovni sa prejavuje ako individualizácia a robí, ako hovorí J. Buchanan, z individua "konečný zdroj hodnôt" ([5], 586). Individualizácia otvára dvere etickému relativizmu a subjektivismu v oblasti morálky. Súkromný život jednotlivca sa riadi právom žiť podľa vlastných predstáv o dobrom živote, právom na slobodnú voľbu vlastných rozhodnutí, ako aj právom vychádzať z etických princípov, ktoré sú jeho presvedčeniu najbližšie. V osobnom živote dominuje etický relativizmus a subjektivismus, ohraničený však požiadavkou rešpektovať a akceptovať práva iných ľudí.

Pristup subjektivismu a etického relativizmu nie je však vhodným metodologickým východiskom pre konanie na poli rôznych profesií, kde by subjektívne presvedčenie a rozhodnutie jednotlivca mohlo viesť k veľkým ekologickým či sociálnym stratám. Preto na realizáciu úloh, vyplývajúcich z deľby práce v spoločnosti, je nevyhnutné vytvoriť určité etické smernice pre činnosť všetkých členov danej praktickej oblasti

s cieľom zjednotiť a koordinovať danú profesijnú skupinu v zodpovednom prístupe ku všetkým jednotlivcom a skupinám, ktorých sa dotkne ich činnosť alebo rozhodnutie.

Táto tendencia je dnes o to významnejšia, že činnosť mnohých profesií má dosah nielen na bezprostredný okruh ľudí, ale že má obrovský vplyv na ľudí a skupiny (ale aj životné prostredie), ktoré sú vzdialené od miesta rozhodnutia tisícky kilometrov, resp. môže ovplyvniť aj nasledujúce generácie. Ako príklad možno uviesť činnosť vedcov, výskumníkov, informatikov, politikov, ekonómov, burzových maklérov, jadrových inžinierov, ale aj novinárov, vojenských expertov, spravodajcov a pod. *Moment globalizácie ekonomiky, vznik svetového hospodárskeho systému a informačnej spoločnosti* len umocňuje tieto skutočnosti. Pritom sme svedkami nepretržitého vznikania nových a nových povolání, novej diferenciácie a špecializácie v oblasti spoločenskej del'by práce. Na fungovanie týchto nových profesií je nevyhnutné popri ich odbornom raste vytvoriť určitý etický rámec, v ktorom by sa mali vo svojej profesii pohybovať, ktorý by nemali prekročiť. Ide o integráciu vedeckej, inštrumentálnej a etickej racionality s cieľom dať prednosť uvažovaniu a zodpovednosti pred čistým logickým myslením, pred čistým ratiom. Ide o výzvu konať rozumne, aby "akt rozumu" bol v súlade s aktom "cieľavedomej vôle a morálneho citu" ([6], 14).

Z teoretického hľadiska je nebývalý nárast profesijných etických kódexov prejavom búrlivého rozvoja profesijných etík, ktorý je späť s rozvojom aplikovanej etiky v druhej polovici dvadsiateho storočia.

2. Podstata a význam profesijnej etiky. Profesijné skupiny si vypracúvajú také morálne normy a princípy, ktoré im pomáhajú v profesijnej činnosti rozoznať správne od nesprávneho, voliť dobro a konať tak, aby neškodili iným ľuďom. Inými slovami, vytvárajú si svoju vlastnú *profesijnú etiku*, ktorá vyjadruje súhrn morálnych noriem a hodnôt charakteristických pre danú profesiu.

Podľa Forschnera profesijná etika označuje tú časť morálnofilozofických teórií, ktoré sa zaoberajú povinnosťami vyplývajúcimi zo špecifických úloh rôznych profesií v spoločnosti, v ktorej existuje del'ba práce ([8], 24).

Profesijnú etiku chápeme ako súčasť aplikovanej etiky, *teoretickú reflexiu profesijnej morálky*. Pojmy *profesijná morálka* a *profesijná etika* sú významovo veľmi blízke a v literatúre sa prevažne používajú ako synonymá. Pojmom *profesijná etika* sa odlišuje *kritická teoretická reflexia morálky profesie od samotnej morálky profesie*, zvyrazňuje sa jej cieľavedomý a systematický charakter, jej hľadanie a tvorba etického rámca pre danú profesiu.

Profesijná etika sa prejavuje na dvoch základných úrovniach: na individuálnej a na inštitucionálnej. Na individuálnej úrovni ide o individuálnu etiku jednotlivého individua a na druhej úrovni o skupinovú etiku, ktorá sa inštitucionalizovala. Existencia profesijnej etiky je zdrojom formovania stavovskej cti - vedomej hrdosti na príslušnosť k danej profesii a vedomého plnenia morálnych povinností, ktorými sa výkon tejto profesie reguluje.

Profesijná etika plní funkciu regulátora správania členov skupiny v súlade s hodnotami, morálnymi normami a etickými princípmi profesijnej skupiny. Profesijná etika je na jednej strane späť s požiadavkami spoločnosti k tejto profesijnej skupine, na

druhej strane je spojená so záujmami individuálnych členov skupiny. Profesionálna etika je tak odrazom prieniku spoločenských, skupinových a individuálnych hodnôt.

Obsah profesijnej etiky je rozdielny, závisí od charakteru, zamerania a špecifika pracovnej činnosti. Cieľom profesijnej etiky je zabezpečiť, že daná práca bude vykonávaná dobre ([4], 156). Ako podotýka Brezinka, na dobre vykonanej práci má záujem mnoho subjektov - vlastne celá spoločnosť, veď každý vykonáva nejakú činnosť a je odkázaný na výsledky práce iných. Zároveň je však dobre odvedená, t.j. poctivo a kvalitne vykonaná práca, aj prácou v prospech samotnej profesijnej skupiny. Tým, že sa zvyšuje jej spoločenská prestíž, sebaúcta, rastú aj príjmy a istota ([4], 157). Inými slovami, *profesionálna etika integruje záujmy skupiny, spoločnosti a jednotlivých členov profesie.*

2.1. Profesionálna etika - skupinová etika. Profesionálna etika je svojou podstatou skupinová etika. V každej skupine sa vytvára určitý štruktúrovaný celok hodnôt, noriem, zvyklostí, tradícií. Tieto skupinové duchovné faktory regulujú správanie svojich členov. Morálne normy a princípy skupiny, ktoré sú jadrom jej skupinového vedomia, sú svojráznym priesečníkom spoločenských, individuálnych, ale aj samotných skupinových javov. K najvýznamnejším skupinám, ktoré podstatným spôsobom ovplyvňujú správanie človeka, patria profesijné skupiny.

Jadrom profesijnej etiky je profesijný etický kódex, ktorý v inštitucionalizovanej podobe tvorí normatívny základ profesijnej etiky.

3. Podstata, význam a funkcie profesijného etického kódexu. Profesionálny etický kódex pôsobí ako kompas pre profesionálnu činnosť jednotlivca. Definuje morálny "hrací priestor", v ktorom sa aktéri profesie môžu pohybovať v súlade so všeobecnými predstavami o dobre a zle, zodpovednosti a spravodlivosti.

Profesionálny etický kódex odráža záujem určitej profesijnej skupiny riadiť a regulovať konanie svojich členov na základe istých etických pravidiel, ktoré vyjadrujú špecifické postavenie a záujem práve danej skupiny. Funguje teda ako *sebaregulátor správania* príslušníkov danej profesie.

Etický kódex prezentuje skupinové, kolektívne etické normy a princípy, ktoré by mali usmerňovať činnosť každého člena skupiny. Každé individuum sa potom nachádza pod vplyvom nielen vlastného morálneho presvedčenia, ale aj pod vplyvom spoločenských morálnych pravidiel a skupinových pravidiel, resp. pod vplyvom možných sankcií vyplývajúcich z nedodržania týchto pravidiel. Jeho konanie je teda regulované prostredníctvom rozličných morálnych systémov, ktoré sa môžu zakladať na rozličných, niekedy protikladných etických teóriách. Pre optimálny život individua je vhodná zhoda hodnôt na všetkých troch úrovniach. V reálnom živote sa však často vyskytuje situácia, keď súkromná morálka jednotlivca je v ostrom konflikte s morálnymi normami požadovanými spoločnosťou alebo skupinami, resp. jednou zo skupín, ktorej je členom.

Etický kódex profesie obsahuje len všeobecné princípy, tvorí etický rámec pre určitú profesiu, a nie je jeho poslaním (a ani by to nebolo reálne), zachycovať a opisovať všetky eticky relevantné situácie, do ktorých sa príslušník danej profesie pri jej vykonávaní dostáva.

Hlavnou funkciou každého etického kódexu je regulácia správania jednotlivca alebo celej skupiny v súlade s istými skupinovými etickými normami. Profesionálny etický kódex spája osobnú zodpovednosť jednotlivca so zodpovednosťou profesijnej skupiny voči spoločnosti.

Ďalej, etický kódex pomáha riešiť konfliktné situácie, t.j. uľahčuje členovi profesijnej skupiny rozhodnúť sa v situáciách, keď sa nevie rozhodnúť, ako má riešiť morálny konflikt, keď hľadá odpoveď na otázku, čo je nesprávne a čo je správne, resp. čo je správnejšie.

Významnou funkciou profesionálnych etických kódexov je vytváranie návyku hodnotiť svoje profesionálne konanie v súlade s etickými normami, pričom profesionálne kódexy smú od svojich členov požadovať vyššie morálne štandardy. Profesionálny etický kódex "prirodzene", že etika je súčasťou každodennej odbornej praxe.

3.1. Profesia¹ - spoločnosť - etický kódex. Profesia ako inštitúcia slúži ako normatívna referencia skupiny pre individuálnu prax. Etický kódex profesie osvetľuje obom skupinám normy, ktoré riadia profesionálne správanie ([9], 109), aj keď samotná existencia etického kódexu ešte neznamená, že toto povolanie je "profesiou" podľa určitých charakteristík. U skutočných profesií je však existencia etického kódexu jednou z ich charakteristických čŕt.

Etické kódexy profesie korigujú vzťah medzi profesiou a spoločnosťou. Profesia ako veľká skupina je zacielená na autonómiu a spoločnosť požaduje od tejto skupiny sociálnu zodpovednosť. Spoločnosť predpokladá, že profesia bude vytvárať spoločenské hodnoty a participovať na vzniku spoločného dobra. Spoločnosť a profesia sú teda

¹ V súčasnosti nie je jednoznačné, čo sa rozumie pod pojmom profesia. Je len zrejmé, že ku klasickým profesiám, akými sú lekár, právnik, kňaz, pribudli postupne nové, napr. inžinier, vedec, finančný expert a pod., a vznikajú nepretržite ďalšie. V literatúre, najmä sociologickej a ekonomickej, sa uvádza niekoľko definícií pojmu profesia, pritom je typické definovanie prostredníctvom určenia znakov, ktoré musí profesia spĺňať. (Podrobne sa tento problém analyzuje v prácach Baylesa, Remišovej, Staffelbacha ([2]; [13]; [14])). Nie je našim cieľom podrobne sa zaoberať znakmi nevyhnutnými pre vznik profesie, preto sa len obmedzíme na jeden zovšeobecňujúci záver B. Staffelbacha [14].

Na základe uvedených skúmaní uskutočnil Staffelbach syntézu prvkov, ktoré sa v súvislosti s profesiou uvádzajú ako rozhodujúce a konštitutívne, a konštatoval, že ide o päť kľúčových znakov, ktorými sa podľa neho odlišuje povolanie od profesie ([14], 197):

1. určité špecifické vedomosti a schopnosti;
2. systém, ktorý reguluje vzdelávanie a ktorý je zameraný na poskytovanie odborného vzdelania;
3. konkrétne normatívne stanoviská a očakávania, ktoré sú vnútorne spojené s prípravou odborných zručností a návykov;
4. profesionálna organizácia, ktorá reprezentuje povolanie navonok a reguluje udeľovanie licencií a vzdelávanie (prípadne v spolupráci so štátnymi orgánmi), ako aj správanie príslušníkov daného stavu;
5. pravidlá stavu, povolania (etický kódex, profesionálna etika - A.R.).

Prehľad názorov o znakoch povolania či profesie má kľúčový metodologický význam pre diskusiu o tom, či určité pracovné aktivity možno definovať ako povolanie či profesiu. Dnes sa napríklad vedie odborná diskusia o tom, či manažéra možno chápať ako profesiu [13].

spojené, Frankel hovorí o "society-profession nexus" ([9], 109). Keďže profesia vplýva na záujmy a dobro individuí, ktoré sú závislé od jej služby, a má vplyv aj na kľúčové sociálne inštitúcie, spoločnosť má právo hodnotiť pôsobenie profesie, a to vo svetle technickej i morálnej dimenzie.

Profesie možno teda nazvať "morálnymi komunitami", ktorých členovia sú spojení spoločnými aspiráciami, hodnotami, prípravou a prezentujú stupeň rozvoja profesie ([9], 110). Členovia tejto morálnej komunity sa rozlišujú ako individúa a ako skupina, ktorú spájajú nejaké ciele a dôvera v správnosť a zmysel týchto cieľov, ako i dôvera vo vhodnosť metód, ktorými sa tieto ciele majú uskutočniť, a aj dôvera vo vzťahy, ktoré sa vo všeobecnosti majú vytvoriť medzi členmi profesie a ostatnými ([9], 110). V tejto súvislosti Frankel podotýka, že profesie produkujú budúce generácie - nie biologicky, ale sociálne.

Podľa Frankela práve morálna dimenzia pomáha ustanoviť a podporovať vzťah medzi profesiou ako skupinou individuálnych členov a tými, ktorí používajú profesionálny servis ([9], 110).

Pri profesii ide o to, aby kolektívne prijaté vhodné etické normy boli späté s individuálnym praktickým výkonom. Pri stretnutí s určitou profesiou vkladáme totiž dôveru nielen do individuálneho profesionálneho výkonu, ale zároveň aj do profesijnej skupiny. Pri kontakte s členom určitej profesijnej skupiny vopred predpokladáme, že sa bude správať ako člen tejto skupiny, že bude rešpektovať preferencie, normy a hodnoty, ktoré táto profesijná skupina prijala.

Frankel v tejto súvislosti podotýka, že profesionálna skupina je viditeľnejšia a trvácnejšia entita ako individuálny profesijný subjekt. Profesionálna skupina má kolektívnu morálnu zodpovednosť, ktorá je nedistributívna. Ide o "zakódovanú" zodpovednosť za túto profesiu ako celok nezávisle od etického stanoviska jej individuálnych členov. Etický kódex vzniká vtedy, keď je veľká diferenciacia v poznaní medzi dvoma stranami prichádzajúcimi do kontaktu, z ktorých jedna potrebuje uspokojiť svoj dopyt po určitom tovare či službe a druhá túto službu ponúka. Veľmi silná diferenciacia poznania je typická pre medicínu. Vďaka etickému kódexu môže byť vzťah medzi lekárom a pacientom životaschopný, lebo dáva pacientovi (kupujúcemu) záruku, že jeho nevedomosť z oblasti medicíny nebude zneužitá druhou stranou, ktorá disponuje omnoho rozsiahlejšími odbornými poznatkami. Existencia tejto záruky je nepísaným pozadím každého vzťahu laika a odborníka. Ak "nakupujeme" u právnik, náš vzťah k nemu je založený na dôvere, že nám poradí najlepšie možné právne riešenie nášho problému, že nám svojou radou neuškodí. Podobne je to s finančným poradcom. Veríme, že nám svojou odbornou radou nespôsobí škodu. Dôvera v odbornosť daného človeka je spojená s dôverou k stavu a profesii, ktorú daný človek zastupuje.

Etický kódex slúži teda v profesijnej činnosti ako garancia, že daná profesia ako celok bude poskytovať vysoko odborné služby a nebude zavádzať klienta, resp. nebude zneužívať jeho nevedomosť či bezmocnosť v danej situácii. Ved' chorý človek nevie objektívne posúdiť, či zvolená metóda liečenia je adekvátna jeho stavu, či predpísané lieky nie sú zbytočne drahé, či dĺžka liečenia je relevantná a pod. Je teda plne odkázaný nielen na odbornosť lekára, ale aj na jeho zodpovedný prístup k pacientovi.

Práve na profesiu lekára sa najviac upriamuje pozornosť spoločnosti a už tradične kladie každá spoločnosť na profesiu lekára vysoké morálne požiadavky. Za základ lekárskej etiky sa v celých dejinách medicíny považuje už spomínaná Hippokratova prisaha. Aj keď väčšina obyvateľstva nepozná presné znenie Hippokratovej prisahy (narodil sa okolo r. 460 p.n.l.), predpokladá sa, že jej sľubom sa každý lekár zaväzuje neškodiť pacientovi, vykonávať svoje povolanie poctivo a pomôcť každému, kto potrebuje jeho pomoc, nezávisle od rasy, pohlavia alebo náboženstva. V spoločnosti pretrváva určitá tendencia neposudzovať iné profesie z toho istého etického hľadiska ako práve profesiu lekára. V literatúre sa napríklad často poukazuje na to, že správanie, ktoré posudzujeme u lekára ako hodné odsúdenia, sa posudzuje omnoho benevolentnejšie u biznismenov [1]. A pritom ide o eticky relevantné javy. Lekár má slúžiť ľudskému životu, má pomáhať človeku, ktorý potrebuje jeho pomoc, a nezištne túto pomoc poskytnúť. Takéto požiadavky by sa však mali klásť - v rôznych modifikáciách - aj na iné profesie. *Činnosť každej profesie by mala byť orientovaná na "službu" životu.*²

Etické kódexy profesie sú výhodné pre obe strany: chránia ľudí, ktorí používajú služby danej profesie, a zároveň sú prospešné aj pre samotnú profesiu, lebo jej vytvárajú imidž dôveryhodnosti a zodpovednosti voči klientom, čím vytvárajú priaznivé prostredie pre odbyt jej služieb.

3.2. Výhrady voči profesijným etickým kódexom. Etické kódexy sa neprijímajú jednoznačne pozitívne. Existuje určitá nedôvera k ich používaniu zapríčinená problémami sprevádzajúcimi ich implementáciu. Najčastejšie sa vyskytujú tieto námietky:

1. Profesijné etické kódexy sú často veľmi všeobecné alebo ich formulácia je vágna, a tak nepredstavujú skutočný etický rámec. Napríklad čo znamená výraz "férové konanie"? Požiadavka "Vo svojej práci máš byť zodpovedný" neurčuje voči komu, za čo a pred kým má byť subjekt zodpovedný [3].

2. Druhá, pomerne častá kritika etických kódexov sa zakladá na fakte, že normy a požiadavky bez sankcií sú neúčinné. Ak teda kódex obsahuje len všeobecné tvrdenia, napríklad "Vždy musíš hovoriť pravdu!", "Nesmieš kradnúť!", a neobsahuje sankcie za iné správanie, je vhodnejšie zrieknuť sa tohto kódexu ([3]; [16]).

3. Etické kódexy sú spravidla "zatvorené", t.j. pripomínajú zákon, a teda akoby podceňujú slobodnú vôľu subjektu.

4. Etické kódexy akoby narúšajú vo svojej rozmanitosti jednotu ľudského myslenia a konania, ktoré je pre vyrovnané spolužitie ľudí nevyhnutné.

5. Nie je jasné, kto je vlastne kompetentný etické kódexy vytvárať a realizovať sankcie za ich nedodržiavanie, t.j. komu patrí úloha poslednej inštancie.

6. Nie sú zreteľne stanovené hranice etickej kodifikácie, presnejšie etickej diverzifikácie [16]. Ved' ak každé povolanie potrebuje svoj kódex, potom aj v rámci každej

²Táto požiadavka sa výrazne prejavuje v oblasti ekonómie, ktorú čoraz viac vedcov začína chápať ako oblasť, ktorá má slúžiť životu. Známa je v tejto súvislosti pozícia A. Richa, R. Solomona, P. Ulricha a ďalších. Jedna z najvýznamnejších Ulrichových prác v oblasti hospodárskej etiky deklaruje tento postoj už svojím názvom: *Integrative Wirtschaftsethik. Grundlagen einer lebensdienlichen Ökonomie. (Integratívna hospodárska etika. Základy ekonómie slúžiacej životu.* Bern/Stuttgart/Wien, Haupt 1997).

profesie potrebujú špecializácie svoj kódex (táto tendencia sa celkom zreteľne prejavuje v medicíne, kde sa v rámci medicínskej etiky sformovali napr. etický kódex pre psychiatrov, zubných lekárov, ošetrovateľov, psychoterapeutov a pod.). Potom je celkom možné, že každá situácia si bude vyžadovať špeciálny etický kódex. Inými slovami, hrozí, že sa reálny človek "utopí" v rôznych etických kódexoch a namiesto etickej orientácie nastane etická "dezorientácia".

7. A tu je jedna z najväznejších pripomienok, na ktorú poukazuje aj G. Zecha [16]. Západná etická tradícia predpokladá slobodného človeka, ktorý sa rozhoduje podľa vlastného svedomia a vedomia. Ak však v profesijnej oblasti zavádzame kódexy, ktoré požadujú isté správanie, konkrétny jedinec koná viac menej automaticky, "nepoužíva" svedomie, akoby netrénuje, a teda neformuje svoje vlastné etické presvedčenie. A tak človek nie je pripravený na situácie, v ktorých sa musí sám rozhodnúť a prevziať na seba zodpovednosť.

Význam profesijných etických kódexov pre spoločnosť ako celok je taký veľký, že tieto výhrady by nemali v žiadnom prípade viesť k likvidácii ich používania. Námietky voči profesijným etickým kódexom si však zaslúžia pozornosť, pretože poukazujú na určité momenty pri ich implementácii. Z teoretického hľadiska je dôležité tieto výhrady kriticky analyzovať a prijímať ich ako impulzy pri príprave a aplikácii profesijných etických kódexov.³

4. Etické a filozofické základy profesijných kódexov. Uvedomujeme si rozmanitosť a rôznorodosť profesií, náklonnosť k rôznej rétorike, ako aj lokálne odlišnosti a prikláňame sa k názoru, podľa ktorých možno definovať určité základné filozofické a etické prvky, ktoré sa nachádzajú, resp. by sa mali nachádzať v profesijných etických kódexoch.

Po prvé, z *filozofického hľadiska* predpokladáme, že každý tvorca profesijného etického kódexu by mal mať predstavu o dvoch základných otázkach. Po prvé, mal by poznať odpoveď na otázku Kto je človek a aké je jeho miesto v spoločnosti a kozme? Po druhé, mal by disponovať poznatkami o tom, čo predstavuje daná profesijná skupina a aká je jej väzba so spoločnosťou. Inými slovami, bez serióznej antropologickej a sociálno-filozofickej teórie stojí každý profesijný etický kódex na hlinených nohách.⁴

Po druhé, je zrejmé, že rôzne etické kódexy budú obsahovať rôzne *eticke princípy a požiadavky*, mali by však obsahovať určité *eticke minimum*, ktoré by určilo základný rámec ich pôsobenia. Týmto etickým minimom by malo/mohlo byť:

1. Prihlásenie sa k princípu *Neškodit' iným! Neminem laedere!*
2. Prihlásenie sa k princípu *čestnosti*.
3. Prihlásenie sa k *participácii na spoločenskom dobre*.

³V tejto súvislosti je produktívne prihliadať aj na námietky a konštruktívne návrhy v súvislosti s tvorbou podnikových etických kódexov [11].

⁴Tento problém sa zreteľne prejavil v tzv. Torontskej rezolúcii (The Toronto Resolution), ktorá bola prijatá v roku 1992 ako projekt tvorby profesijných etických kódexov pre oblasť vedy a výskumu [15]. Problematickým sa stal pojem "všetky formy života", ktorý nediferencoval osobitné postavenie človeka, čím vznikla hypotetická možnosť "obetovať" človeka v záujme udržania iných foriem života.

1. *Neminem laedere!* je kľúčovým etickým princípom Hippokratovej prísahy, ktorý sa nachádza takmer vo všetkých profesijných etických kódexoch. Ide o zásadný princíp, ktorým sa profesijná skupina zaväzuje nezneužiť svoje vedomosti, autonómiu a spoločenský status vo vzťahu k všetkým, ktorí sú na jej činnosť odkázaní alebo sú s ňou priamo alebo nepriamo spojení.

Zároveň sa profesijná skupina prostredníctvom svojich členov zaväzuje rešpektovať status človeka ako bytosti, ktorá disponuje neodňateľnými ľudskými právami - aj keď, samozrejme, obsah, rozsah a forma týchto práv sú historicky menlivé a spochybiteľné.

2. *Princíp čestnosti* je veľmi zložitý princíp. Ako princíp profesijného etického minima znamená usilovať o pravdivé poznanie vo svojom odbore, o objektívne posúdenie svojej práce, férové konanie, spravodlivé postoje, rešpektovanie stavovskej cti a pod. Len realizáciou mnohých drobných čestných skutkov mnohých príslušníkov danej profesie sa vytvára dôveryhodnosť tejto profesie.

3. *Prihlásenie sa k spoluúčasti na tvorbe spoločenského blaha, kultúry a bohatstva* má zásadný charakter. Vedomá participácia na spoločenskom blahu znamená, že skupina si uvedomuje svoje spoločenské poslanie. Profesia tým nielen vyjadruje svoju morálnu povinnosť vrátiť spoločnosti, to, čím jej táto umožnila jej rozvoj a autonómiu, ale zároveň aj morálnu zodpovednosť vo vzťahu k celej spoločnosti, prírode a k budúcim generáciám.

V literatúre neexistuje jednoznačný názor na obsah projektu či modelu vhodného pre všetky profesijné etické kódexy. Osobitne zaujímavá a podnetná je predstava rakúskeho etika G. Zechu, ktorý navrhol "metakódex" pre profesijné kódexy. Teoretickým a metodologickým východiskom tohto metakódexu je tradícia prirodzeného práva. Zecha predpokladá, že každý profesijný kódex by mal obsahovať tieto čiastočne formálne a čiastočne eticko-materiálne prvky [16]:

1. *Formálne základy.* Každý etický kódex by mal vychádzať z čisto formálneho určenia: Máme konať dobro a zlu máme brániť. Aj keď je zjavné, že obsah pojmov zlo a dobro môže byť v rôznych kultúrach rôzny, ide o principiálne odlišenie toho, čo je hodné nasledovania a odobrenia, od toho, čo je nesprávne a čo nemáme robiť.

2. Každý profesijný etický kódex by mal zreteľne rozlišovať, ktoré profesijné ciele sú v súlade so spoločným dobrom. Pritom je podstatné toto delenie:

2.1 *Hodnoty života.* Podstatným základom každej etiky je to, že v nej ide vždy a per definitionem o život nediskriminovaného človeka, a to ako o život jednotlivca, tak aj o život spoločenstva. Život človeka (v tomto dvojakom význame) má vždy prednosť pred inými formami života. Tento podstatný moment každej etiky by mal byť zjavný každému subjektu, na ktorý sa vzťahuje profesijný etický kódex.

2.2 *Hodnoty povolania.* V každom profesijnom etickom kódexe by mala byť určená cieľová hodnota profesie nezávisle od toho, o akú profesiu ide. Bolo by vhodné, keby kódex obsahoval súvislosť medzi cieľovou hodnotou tohto povolania a základom každej etiky, aby túto súvislosť všetci zainteresovaní pochopili a osvojili si ju.

3. *Vytváranie a podpora hodnôt.* Človek má robiť, nasledovať a podporovať všetko, čo je v záujme života, hodnôt profesie a prostriedkov, ktoré slúžia na dosiahnutie

cieľov. Podľa Zechu platí, že správny cieľ nemožno z hľadiska etiky dosiahnuť nesprávnymi prostriedkami.

4. *Neškodiť iným!* Človek má urobiť všetko, čo zabraňuje a zamedzuje poškodeniu života a čo slúži hodnotám povolania.

5. *Určenie hierarchie hodnôt.* Hodnoty života majú prednosť pred hodnotami povolania. Ak by sa požadovalo od človeka nasadenie vlastného života pre splnenie cieľov povolania, takáto požiadavka by presahovala rámec profesijného kódexu.

6. *Zodpovednosť.* Osobná zodpovednosť každého konajúceho sa má zvýrazniť uvedením sankcií za nedodržanie kódexu.

7. *Jasnosť a zrozumiteľnosť.* Normy profesijného etického kódexu majú byť formulované stručne, jasne, zrozumiteľne a nesmú byť dvojznačné.

Z toho, čo sme povedali, je zrejmé, že v odbornej literatúre sa venuje pozornosť hľadaniu spoločných filozofických a etických premis, ktoré by sa mali stať súčasťou určitého metakódexu alebo aspoň modelu profesijného etického kódexu. Názory sú rozličné a to, či toto úsilie bude úspešné, ukáže budúcnosť. Už dnes však možno konštatovať, že rozvoj profesijných etických kódexov nie je náhodný, že je súčasťou spoločenských premien a racionálneho zdôvodnenia potreby etiky v týchto premenách.

5. Efektívne fungujúci profesijný etický kódex. Ak sa má profesijný etický kódex stať súčasťou fungujúcej etiky (working ethics), potom by nestačilo, aj keď je to nevyhnutné, sústrediť sa len na jeho teoretické východiská. Existuje celý rad rôznych požiadaviek, návrhov, pripomienok zameraných na implementáciu kódexu a jeho efektívne fungovanie. V týchto požiadavkách sa prelínajú teoretické a praktické, formálne a obsahové elementy. Jedným z najznámejších návrhov požiadaviek na profesijný etický kódex, ktoré sa nám zdajú ako produktívne a inšpirujúce, je návrh požiadaviek sformulovaných Richardom De Georgem [7]:

1. Etický kódex by mal byť regulatívny. Kódex nemusí obsahovať morálne ideály, ale v kódexe by malo byť zreteľne stanovené, čo je ideál a čo regulatívna požiadavka na správanie príslušníka danej profesie. Všeobecne sa v kódexoch vyjadrujú také morálne normy, ktoré sú vyššie ako normy platné pre verejnosť. Spoločnosť poskytuje danej profesii určitú autonómiu, preto si nárokuje právo klásť na členov profesie vyššie normy ako na iných.

2. Kódex by mal ochraňovať verejné záujmy a záujmy slúžiace profesii ako celku.

3. Kódex by nemal byť samoučelný. Kódex môže byť použitý v záujmoch profesie, ale s rešpektovaním záujmov verejnosti. Niektoré kódexové požiadavky by mohli mať negatívny účinok na spoločnosť ako celok, prípadne naznačovať monopolistickú tendenciu profesie.

4. Kódex by mal byť špecifický a úprimný, poctivý. Kódex hovoriaci o tom, že jeho členovia by nemali klamať, kraďnúť a zabíjať, nehovorí nič, čo by sa bežne nepožadovalo od iných. Ak však je kódex poctivý, akceptuje špecifickosť profesie prostredníctvom partikulárnych a špecifických požiadaviek. Požiadavky na profesiu musia byť adresné a smerovať k členom danej profesie.

5. Kódex musí byť kontrolovateľný a kontrolovaný. Ak nie je porušenie kódexu sankcionované, mení sa len na ideál správania. Ak profesia - prostredníctvom

organizácií, ktoré ju zastupujú - nedokáže sama kontrolovať dodržiavanie kódexu, mala by kontrolu prevziať spoločnosť.

Ak má byť etický kódex profesie účinný, musí byť široko akceptovateľný, jasný a aj jednoznačne vnímaný. Kenneth Arow konštatuje, že musí byť jasné špecifické správanie podľa špecifických etických pravidiel a predovšetkým musí byť jasné, že akceptácia týchto etických požiadaviek prináša recipročný zisk ([1], 136).

V tejto súvislosti vzniká problém, ktorý sa objavuje vtedy, keď profesia práve naopak pociťuje dodržiavanie etických požiadaviek ako nevýhodu. Jednou zo zložitých otázok je riešenie situácie, keď spoločnosť jednostranne kladie vysoké etické požiadavky na profesiu, ale sama jej nevytvára podmienky na ich realizáciu. Je všeobecne známe, že na profesiu lekára a učiteľa sa aj u nás kladú veľmi vysoké požiadavky, ale tieto profesie sú nedostatočne morálne a materiálne oceňované, čo nezodpovedá požiadavkám, ktoré sú na ne kladené. Vzniká otázka, do akej miery je správne požadovať od istých profesií, aby vykonávali svoje povolanie len na základe morálnej povinnosti.

Prestíž a efektívne pôsobenie profesijného etického kódexu by mohla zvýšiť odborná diskusia v masmédiách, vedeckých časopisoch, odborných kruhoch. Vznik profesijného kódexu, resp. jeho inovácia, môže byť záležitosťou buď úzkej skupiny odborníkov z tejto profesie, alebo konsenzu skupín, ktoré s touto profesiou prichádzajú do styku - odborové organizácie, spotrebiteľia, zamestnávateľa, právni zástupcovia a pod. Keďže profesijný etický kódex je záležitosťou predovšetkým spoločnosti a profesie, je nevyhnutné dosiahnuť konsenzus medzi týmito dvomi zoskupeniami.

Z hľadiska realizácie etického kódexu má nesmierny význam, aby tieto kódexy akceptovali významné riadiace inštitúcie a aby sa transformovali z vyšších orgánov do nižších cez štandardné riadiace procedúry, aby sa transformovali do celého vzdelávacieho systému v danom odbore ([9], 110; [12]; [13]). Inými slovami, profesijný etický kódex by sa mal všetkými možnými formálnymi cestami dostať do inštitúcií, ktoré danú profesiu reprezentujú, a cez ne priamo k jednotlivcom, ktorí profesijnú činnosť vykonávajú.

LITERATÚRA

- [1] ARROW, K. J.: Business Codes and Economic Efficiency. In: Beauchamp, T. L., Bowie, N. E.: Ethical Theory and Business. 3rd ed. Engelwood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall 1988. s. 135-137.
- [2] BAYLES, M. D.: The Profession. In: Ethical Issues in Professional Life. Ed. by Joana Callahan. New York/Oxford, OUP 1988, s. 27-30.
- [3] BOWIE, N. E.: Unternehmensethikcodizes: können sie eine Lösung sein? In: Lenk, H., Maring, M. (Hrsg.): Wirtschaft und Ethik. Stuttgart, Reclam 1992, s. 337-349.
- [4] BREZINKA, W.: Filozofické základy výchovy. Praha, Zvon 1996.
- [5] BUCHANAN, J. M.: Constitutional Economics. In: Eathwell, J., Milgate, M., Newman, P. (Eds.): The New Palgrave. Dictionary of Economics, Bd. 1, 1987, s. 585-588.
- [6] ČERNÍK, V., VICENÍK, J., VIŠŇOVSKÝ, E.: Historické typy racionality. Bratislava, IRIS 1997.
- [7] DE GEORGE, R. T.: Business Ethics. Third Edition. New York/London, Macmillan 1990.
- [8] FORSCHNER, M.: Berufsethik. In: Höffe, O.: Lexikon der Ethik. 4. neubearb. Aufl.,

- München 1992.
- [9] FRANKEL, M. S.: Professional Codes. In: Journal of Business Ethics, 8, 1989, s. 367-374.
 - [10] GORLIN, R. A. (Ed.): Codes of Professional Responsibility. Washington: The Bureau of National Affairs 1986.
 - [11] KÁNSKÝ, J.: Etické kódexy podniků. In: Filozofia, 54, 1999, č. 1, s. 14-22.
 - [12] REMIŠOVÁ, A.: Etické kódexy. Bratislava, EKONÓM 1998.
 - [13] REMIŠOVÁ, A.: Manažérska etika. Bratislava, EKONÓM 1999.
 - [14] STAFFELBACH, B.: Management-Ethik. Ansätze und Konzepte aus betriebswirtschaftlicher Sicht. Bern/Stuttgart/Wien, Haupt 1994.
 - [15] THE TORONTO RESOLUTION (TTR). <http://ei.cs.vt.edu/~cs3604/lib/WorldCodes/Toronto.Recommendation/html>.
 - [16] ZECHA, G.: Philosophische Grundlagen berufsbezogener ethischer Kodizes. In: 2. Medzinárodná konferencia: Informační společnost - Etické výzvy pro 21. století. Hradec Králové, 18.-20.5.1999.

Doc. PhDr. Anna Remišová, CSc.
Katedra humanitných a sociálnych vied
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava
SR